

ИВАН ПЕТРОВ ТАФРАЛИ – БЪЛГАРИН НА РУСКА СЛУЖБА ПРЕЗ XVII ВЕК

Андрей Андреев

През 30-50-години на XVII в. наш сънародник, дребен чиновник при Високата порта, приел по-късно и свещенически сан, се поставил в услуга на Русия. Защо е направил това: за пари, по убеждение, като форма на съпротива срещу Османската империя или по други причини днес бихме могли само да гадаем. Остава фактът, че този човек представлявал една от основните за руската външна политика фигури. Той не се ограничавал само със събиране и предаване на информация, а му се възлагали и отговорни дипломатически мисии.

Това бил Иван Петров Тафрали. Неизвестен в България, а и в Русия, на която дълги години служил, името му се споменава от проф. Н. Каптерев – руски църковен историк, работил в края на XIX и началото на XX в., и от А. Муравъов.¹ Подведени от историческите източници от периода, без да правят разлика между отделните националности, живеещи на Балканския полуостров, двамата учени го приемат за грък.

Тук си поставяме скромната задача да съберем малкото известни данни за Иван Петров и да ги допълним със сведения за неговата дейност като “руски резидент” в Цариград.

Още от XVI в. Русия започнала да предявява претенции за ролята на покровител на християнските поданици на Османската империя. Коронясването на Иван IV Грозни /1547 – 1584/ за цар и провъзгласяването на московската митрополия за патриаршия /1589/ поставили началото на активна политика по отношение на Балканския полуостров.

От друга страна, фактът, че единственият независим източноправославен владетел бил московският, му носело определени предимства при контактите с православния Изток. От Иван IV нататък имената на руските царе редовно се споменавали в тържествените служби от източните патриарси. Това се заплащало добре от руска страна, но носело и значителни рискове, предвид заплахата от Високата порта и верския фанатизъм на обикновените мюсюлмани. Например в 1658 г. константинополският патриарх Партений бил обесен от турците именно заради връзки с русите. По-късно, в 1726 г., патриарх Йеремия, в писмо до Санкт Петербург свидетелства, че бил заплашван със смърт пак по причина подобни контакти.²

Щедрото раздаване на милостиня от руските владетели по различни начини (помощи за манастири – предимно тези на Атон, дарения на духовници, пристигащи в Москва и др.) печелело привърженици за руската кауза. Прави впечатление, че почти нямало случай високопоставен архийерей, както и свитата му, в която обикновено влизали и миряни, да се завърне с празни ръце от Москва. Обикновените просители били дарявани от воеводата на гранич-

ния град Путивъл, специално упълномощен за това от монарха, практика, въведена от цар Михайл Романов /1613 — 1645/.

Съществуват многобройни свидетелства за посещения на източни патриарси в Русия. Практика било не малко монаси, а и миряни да остават за дълго време, а някои за постоянно в Москва, някои от тях на издръжка на хазната. Отделни личности играли важна роля в политическия живот на Русия, например Газския митрополит Паисий Лигариди.³

Престижът на Русия в православния Изток се използвал не само за установяване на политическо влияние там, но и за някои конкретни задачи, свързани с нуждите на руската външна политика. Контактите с източните патриарси, особено с Цариградския, а също и с висши йерарси и християни — служители към Високата порта, били добре дошли за управляващите в Русия.

Особено важна задача била събирането на информация за обстановката и събитията в турската столица и в земите на Османската империя. Това ставало по няколко начина. Първо в Посолския приказ /изпълнявал функциите на министерство на външните работи/ били задължавани да се явяват всички новопристигнали в Москва, за да разкажат за своя път, за мястото, откъдето идват и т.н.⁴

Едновременно с това, като информатори на руското правителство действували известен брой християни. Най-предпочитани били живеещите в Цариград, особено ако са на турска служба.

През XVII в. ролята на “резидент” в столицата на Османската империя изпълнявал Иван Петров Тафрали — драгоманин при Високата порта, станал по-късно свещеник.

На практика руски агенти са били много архийереи от православния Изток, дори, колкото абсурдно звучи, и източните патриарси. Те периодично изпращали писма с подробна информация до Москва, но Тафрали действал наистина професионално.

Тук е необходимо да се отбележи, че в Москва го приемали за грък. Така фигурира и в архивите на Посолския и Тайния приказ. Това е практика, позната през средните векове не само в Русия. Хората се определяли според тяхната религия и за русите “грък” било синоним на източноправославен християнин.

Прави впечатление, че в Русия дълго време населението на Балканския полуостров не се дели по народностен признак. За тях всички били “гърци”. Това е механично възприето от някои руски историци от XVIII и XIX в., а и по-късно. За това всички чужденци в Русия, дори и Киевският митрополит Киприан били наричани “гърци” /източноправославните, католиците наричали латини/.

По-същия начин проф. Н. Каптерев и А. Муравъв, авторите, обърнали известно внимание на сведенията за дейността на Иван Петров, го приемат за грък. Н. Каптерев споменава, че родното място на Тафрали е град Ловеч, но за съжаление не посочва историческия източник на тези сведения. Възможно е известният руски църковен историк да ги е открил при работата си в архи-

вите на Сергиев посад или в лични библиотеки, частично унищожени и разпърснати след събитията от 1917 г.⁵

Налага се въпросът защо Иван Тафрали, а и не само той са оказвали тези услуги на руското правителство. Споменатият автор е на мнение, че те не служели користо, а със съзнанието, че помагат на единствения православен цар. Това безспорно имало голямо значение, още повече, че през XVII в. Русия вече с всички средства оформяла образа си на покровител и освободител /все още евентуален/ на поробените от турците християни.

Съответните услуги обаче били заплащани. На практика в този период източните патриарси ежегодно получавали немалки суми от Москва, като константинополският бил най-облагодетелствуван. Заплащането ставало в кожи и злато. Дарове получавали и по-низши духовници, както и миряни. Може да се твърди, че в това служене на руския владетел роля играели и общата религия, и надеждата за покровителство, и възнаграждението, получавано за услугите.⁶

Случаят с Иван Петров Тафрали бил по-особен. Българинът представлява в буквалния смисъл на думата "резидент" на русите в столицата на Османската империя. Ежегодно му се изплащали значителни суми в скъпи кожи и златни монети, които той изразходвал за поддържане на създадената от него куриерска мрежа, а по всяка вероятност и за подкупи на високопоставени сановници. Последното представлявало обичайна практика за Турция.⁷

Благодарение на поста си към Високата порта, Тафрали несъмнено имал достъп до важни сведения за намеренията на управляващите Османската империя, за които информирал руското правителство. За куриери му служели обикновено монаси, пътуващи често до Москва за милостиня. Използувал и членове от свитата на заминаващи на север йерарси.

Иван Петров изпращал сведения не само от Цариград. Би могло да се допусне, че той разполагал с контакти и в други големи градове на Османската империя. По всяка вероятност те били с приближени на източните патриарси, които охотно сътрудничели на русите. По този начин той се превърнал в централна фигура за информация на Русия по отношение на политиката ѝ спрямо Турция.

За доверието, което имало в него руското правителство, свидетелства и отговорната мисия, поверена му до въстаналия срещу властта на Полша хетман на Украйна Богдан Хмелницки. Подобна деликатна задача, която вероятно трябвало да остане в тайна от поляците /явно затова заминава Тафрали от Цариград, а не пратеничество от Москва/, можело да бъде възложена не само на сигурен човек, но и на опитен дипломат.⁸

Един от известните куриери на Иван Петров Тафрали бил хаджи Аргир Александров, пътувал многократно до руската столица по различни поводи, но обикновено като търговец. За него не важели ограниченията, налагани на многобройните желаещи да посетят руската столица, а именно — дълъг престой в граничния град Путивъл и специално разрешение за пътуване във вътрешността на Русия.⁹

По-късно Иван Петров приел свещенически сан. Не е известно кога точно е станало това, но през 50-те години на XVII в. той вече бил с расо.

Пак по същото време му била възложена и друга важна задача, свързана със започналите в Русия църковни реформи. Те си поставяли за цел да премахнат различията между обрядите и богослужебните книги, съществуващи между русите и другите източноправославни народи. Това се налагало по ред вътрешни и външнополитически причини. Важно било и предвид предстоящото присъединяване на част от Украйна към Русия след въстанието на Богдан Хмелницки.

За реформата имало нужда от църковни книги, които да послужат за образец при поправката на руските. Един от натоварените да ги осигури бил Иван Тафрали. Това представлявало отговорна и почетна задача, като се има предвид значението, което отдавали в Москва на църковната реформа. Българинът се справил добре с поръчението и изпратил в руската столица славянски ръкописи и гръцки богослужебни книги.¹⁰

Не е известно кога и къде е завършил земния си път Иван Петров Тафрали. Липсват сведения за последните години от живота му.

Сигурно е, че този наш сънародник бил ценен високо от руското правителство. Услугите, оказвани на двама владетели — Михаил Фьодорович Романов и Алексей Михайлович му спечелили признанието и благодарността на управляващите в Русия.

Едва ли в лицето на Тафрали трябва да виждаме обикновен шпионин. Може да се твърди, че той служел не само заради доброто заплащане, а и на идеята да се признае за господар единствения независим източноправославен владетел — царят на Русия. През XVII в. това представлява един своеобразен начин за съпротива срещу властта на Османската империя.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Каптерев*, Н. Характер отношений России к православному Востоку в XVI и XVIII столетиях., изд. 2-е, Сергиев посад, 1914.; *Муравьев*, А. Сношения России с Востоком по делам церковным., СПб, 1858.

² *Каптерев*, Н. цит. съч., с. 189.

³ *Аллекский*, П. Путешествие Антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII в., описанное его сыном, архидяконом Павлом Аллекским. Превод с арабского проф. Г. *Муркоса*. М., вып. I-IV, 1896 — 1900.

⁴ По-подробно за задълженията на новопристигналите в Москва виж *Павел Алепски*, вып. III.

⁵ *Каптерев*, Н. цит. съч., с. 194 — 195.

⁶ Централный государственный архив древних актов /ЩГАДА/, ф 52 /Сношения России с Грецией/, 1637, № 2.

⁷ ЩГАДА, ф. 52, 1660, № 8.

⁸ Пак там, *Каптерев*, Н. цит. съч., с. 189 — 197.

⁹ ЦГАДА, ф. 153 /Духовные российские дела/, 1662, № 6.

¹⁰ Деяния собора Московского, бывшаго в лето 1660. В: *Субботин*, Н. Материалы для истории раскола за первое время его существования., М., 1876, т. II.